

PIJPEN UIT EUROPA MET GEZICHTEN UIT ZUID-AFRIKA

door F. Tymstra en F. Kompier

Inleiding

Nu Nelson Mandela de eerste zwarte president van de republiek Zuid-Afrika is, waarmee een roerige periode hopelijk voor lange tijd afgesloten is, is het misschien wel aardig door middel van wat pijpekoppen een andere roerige periode in de geschiedenis van Zuid-Afrika te belichten: de tijd van de Boerenoorlogen.

Eerst even wat geschiedenis. Jan van Riebeeck stichtte in 1652 een Hollandse Nederzetting in Zuid-Afrika als een rustpunt en herstellingsoord op de zeeweg van Amsterdam naar Batavia. Vanuit Kaap de Goede Hoop werd het land allengs, maar tegen de wens van de VOC in, gekoloniseerd. In 1672 waren er zo'n 600 blanken, in 1700 rond de 1200, maar gedurende de 18e eeuw groeide het aantal aan tot ongeveer 27000. In hun drang naar het oosten raakten ze slaags met Bantoes, die in tien oorlogen tussen 1779 en 1879 onderworpen werden.

Onder de VOC werd de Kaapkolonie bestuurd zoals een wingewest altijd bestuurd is en zeker in die dagen. Dit leidde tot een groeiend verzet van de kant der bewoners, die aandrongen op vrije handel en zelfbestuur. Tenslotte lag Amsterdam ver weg. Een en ander leidde inderdaad tot een zekere mate van zelfbestuur voor de burgers.

Als steunpunt voor hun handelsgebied, maar vooral om de strategische waarde, namen de Engelsen gedurende de Napoleontische oorlogen in 1797 de Kaapkolonie in bezit, die in 1803 na de Vrede van Amiens weer aan de Bataafse Republiek terugviel. In 1806 echter heroverden de Engelsen de Kaap. Dit leidde tot een cultuurstrijd tussen Brit en Boer.

In 1820 landden er 20000 Britse immigranten. Het Engelse beleid de zwarte en gekleurde bevolking meer politieke rechten te geven kwam in botsing met het patriarchale karakter van de Hollandse kolonisten. In 1836 verliet een kwart van de blanke bevolking, te weten 10000 Afrikaners hun woongebieden ter wille van hun vrijheid. Hiermee begon De Grote Trek. Ze stichtten eigen republieken over een uitgebreid gebied, later gegroepeerd in: Natal, Oranje-Vrijstaat en Transvaal. Zodra een geordend bestuur gevestigd was, annexeerden de Engelsen deze landen (Natal al in 1843-1844), wat aanleiding was tot de Vrijheidsoorlogen van 1880-1881 en 1899-1902.

Over beide oorlogen is nogal het een en ander te vermelden, maar we volstaan ermee te zeggen, dat de eerste in het voor-

deel van de Boeren afliep. Op 3-8-1881 werd in Pretoria de vrede gesloten. Krüger werd in 1883 tot president van de Republiek, het vroegere Transvaal, gekozen. In 1888, 1893 en 1898 werd hij steeds herkozen.

Tweede Boerenoorlog 1899-1902

Voor ons verhaal is de Tweede Boerenoorlog van belang, omdat verschillende hoofdpersonen in die strijd model hebben gestaan voor een aantal pijpekoppen.

De beide republieken Oranje-Vrijstaat en de Republiek van Zuid-Afrika beschikten over 50 à 60duizend man, waaronder een zeer groot aantal vrijwilligers uit de Kaapkolonie en van andere nationaliteiten. Waarschijnlijk stond maar de helft hiervan gelijktijdig aan het front, omdat velen voor korte of langere tijd naar hun boerderijen teruggingen. Eind oktober beschikten de Engelsen over ongeveer 25000 man, en wel in Natal een divisie onder White, in Kimberley onder Cecil Rhodes, in Mafeking onder Baden Powell en in Rhodesia troepen onder Plumer. Onderweg waren vier divisies en een cavaleriedivisie onder Buller, waardoor het totaal zou stijgen tot 80000 man.

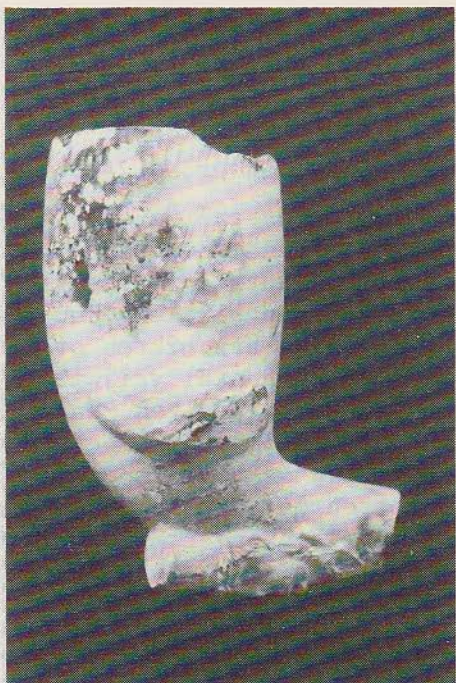
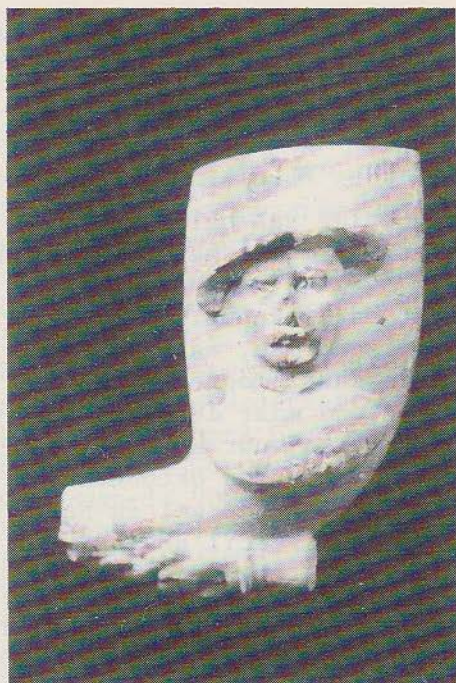
De operaties kunnen in drie periodes worden onderscheiden:

1 De eerste gevechten tot begin 1900

De Boeren slaagden erin de Engelsen bij Ladysmith te verslaan. Ook Kimberley en Mafeking werden belegerd. Begin december 1899 rukte Buller op om de belegerden te ontzetten. In deze fase van de strijd leden de Engelse troepen zware nederlagen.

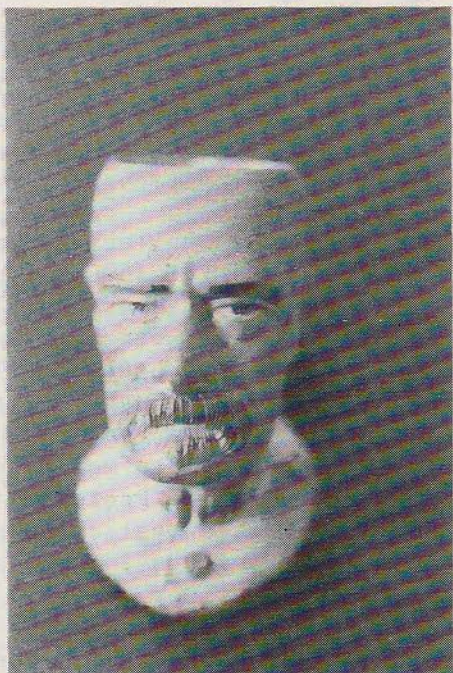
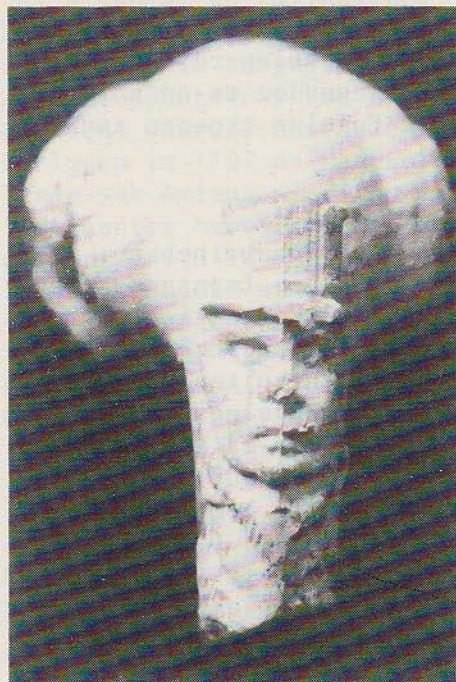
2 Het optreden van Roberts

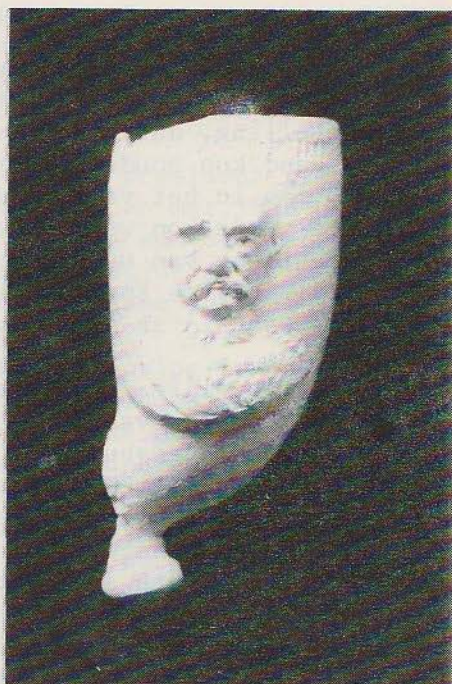
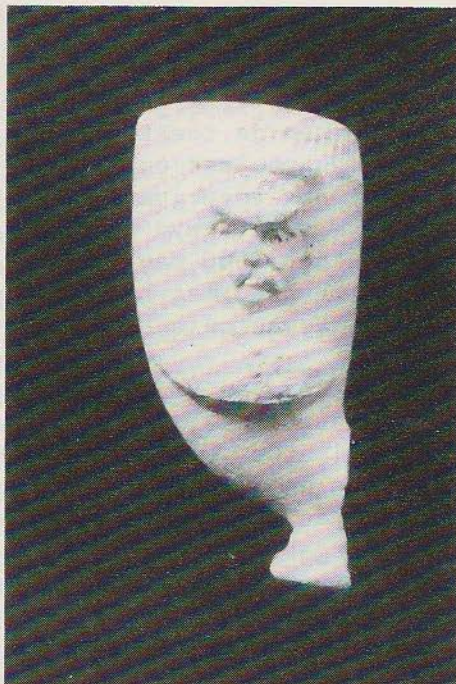
In plaats van Buller werd nu Roberts opperbevelhebber. De sterkte werd tot 150000 man opgevoerd. Door frontaanvallen te vermijden en door een slimme omsingelingstactiek wisten de Engelsen de Boeren in het nauw te drijven, hoewel de laatsten geen ernstige verliezen leden en buiten de spoorlijn nog meester van het land waren. De Engelsen hadden veel te lijden van het optreden van De Wet en De la Rey. De Engelsen mochten dan wel Bloemfontein (maart 1900), Johannesburg (31 mei) en Pretoria (5 juni) in bezit genomen hebben, daarmee was de beslissing nog niet bevochten. Dat gebeurde pas op 27 augustus, toen het leger van Botha het gevecht van Bergendal verloor, waarbij dit leger zich oploste en president Krüger zich aan boord van het Nederlandse oorlogsschip "Gelderland" naar Europa begaf.

Afb.

1a 1b
1c 2a

4fb. 3a en 3b

4fb. 2b

3 De guerrilla

Officieel proclameerde Engeland nu de annexatie van de Boerenrepublieken. Roberts ging naar Engeland terug in de veronderstelling, dat zijn opvolger Kitchener de toestand wel in de hand kon houden. Maar ofschoon de Engelsen ongeveer 200000 man in het veld hadden, zou het nog twee jaar duren voor de vrede kon worden getekend. De Wet en Steyn (voormalig president van Oranje-Vrijstaat) hadden 3000 man verzameld, die het de Engelsen knap lastig maakten met hun aanvallen, waarbij ze zelfs twee keer de Kaapkolonie binnenvielen.

Op dezelfde wijze gingen De la Rey, Viljoen en Louis Botha te werk. De Transvaalse regering handhaafde zich nog in het noorden te Pietersburg tot 8 april 1901, toen Plumer het bezette. Ondanks de Engelse successen was de toestand voor hen toch niet zo gunstig. De gevangenen en de vrouwen en de kinderen waren in concentratiekampen ondergebracht en vormden daardoor een grote zorg voor het Engelse bestuur, terwijl de strijdende Boeren de handen vrij kregen om grotere en kleinere voorraden van de Engelsen te overmeesteren. Bovendien vielen de Boeren regelmatig de Kaapkolonie binnen.

Dit alles noodzaakte de Engelsen om telkens zeer sterke troepen in te zetten, waarvan weer andere Boerenaanvoerders (De la Rey in het westen, De Wet en Smuts in de Vrijstaat) gebruik maakten om hun slag te slaan. In deze tijd stonden nog zo'n 23000 Boeren tegenover een overmacht van een kwart miljoen Engelsen. Ten slotte moesten de Boeren toch het onderspit delven en werd op 31 mei 1902 de Vrede van Vereeniging gesloten, waarbij de Boerenrepublieken werden geannexeerd.

"Oom Paul" Krüger

Omdat de naam Krüger in Nederland nog een bekende klank heeft en er naar zijn portret nogal wat pijpen gemaakt zijn, volgt hier een korte levensbeschrijving.

Hij werd als Stephanus Johannes Paulus Krüger op 10 oktober van het jaar 1825 in Vaalbank in de Kaapkolonie geboren. Hij groeide op in de voortdurende strijd tegen de Bantoes. Op 12-jarige leeftijd al nam hij deel aan de strafexpeditie tegen Dingaen, trok in 1839 de Transvaal binnen en vestigde zich in 1842 in het district Rustenburg. Hij had weinig schoolondericht genoten, maar door zijn karakter won hij de achting en het vertrouwen van zijn landgenoten. In 1845 werd hij veldkornet, in 1864 commandant-generaal en in 1874 vice-president.

Om te protesteren tegen de annexatie van Transvaal werd hij in 1877 naar Londen afgevaardigd, zonder resultaat overigens. In december 1880 riep het driemanschap Krüger, Joubert en Pretorius de republiek uit, wat leidde tot de Eerste Vrijheidsoorlog.

In 1883 werd hij voor de eerste maal tot president gekozen, waarna hij steeds, zoals al vermeld, tot en met 1898 herkozen werd. Hij wilde af van de Engelse invloed en vocht al die jaren door voor de algehele autonomie van zijn land. Krüger heeft veel gedaan voor de economische opbloei van Transvaal en de versterking van het leger.

Na het uitbreken van de Tweede Vrijheidsoorlog in 1898 verliet hij Afrika in 1900 om in Europa hulp te vinden voor de strijd van de Boeren. Koningin Wilhelmina nodigde hem uit naar Nederland te komen en stuurde de kruiser 'Gelderland' om hem op te halen. Hij genoot in ons land gastvrijheid in Den Haag, in Utrecht en Hilversum. Intussen bezocht Krüger de Franse president Loubet en probeerde een officieel bezoek te arrangeren bij keizer Wilhelm II. Dat laatste is hem niet gelukt, omdat de keizer vreesde, dat de Engels-Duitse betrekkingen in het geding zouden komen.

Zijn laatste levensdagen bracht hij door in Zwitserland, waar hij op 14 juli 1904 op 78-jarige leeftijd overleed. Hij werd op 16 december van dat jaar in Pretoria begraven.

Als beroemd staatsman werd Paul Krüger door meerdere pijpenfabrikanten vereeuwigd. De pijpen zullen kort in omloop zijn geweest, vermoedelijk het laatste decennium van de vorige eeuw tot kort na zijn dood.

Beschrijving van de afbeeldingen

Afb. 1a,b,c. Gekaste pijp, Engels, hoogte 4,2 cm.

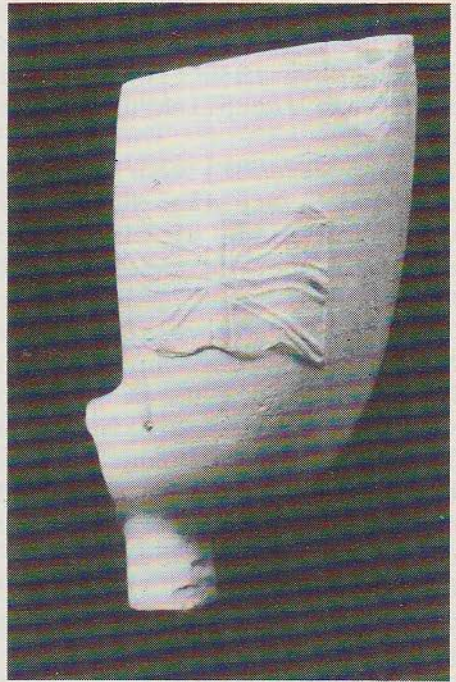
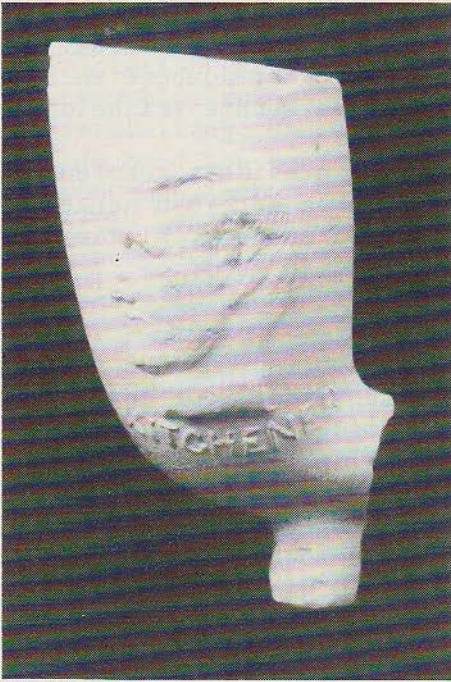
1a: Ws. Paden-Powell. 1b: Ws. Roberts (mond en kin beschadigd), 1c: Paul Krüger ligt duidelijk onder.

Afb. 2a,b. Gekaste manchetpijp, Frans: L. Fiolet, St. Omer, hoogte 4,9 cm. Voor de Engelse markt op 31-1-1900 geregistreerd: N° 352681. Volgens BAR 146i, 1985, blz. 90 wordt mogelijk Kitchener uitgebeeld. Maar vergelijking met cat. Julius Wingender & Co. nr. 790 leert, dat het Roberts moet zijn.

Afb. 3a,b. Gekaste pijp, Engels, hoogte 4,5 cm.

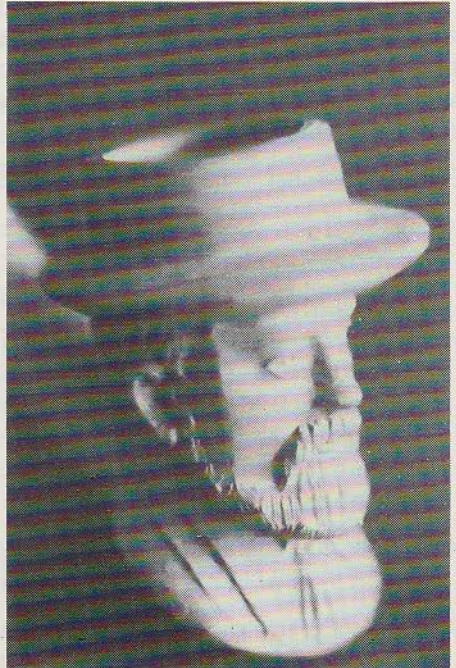
3a: Buller. 3b: Roberts.

Afb. 4a,b. Gekaste pijp, Engels (of Iers?), hoogte 5,5 cm, zeer dikke ketelwand. 4a: Kitchener, 4b: Engelse vlag.

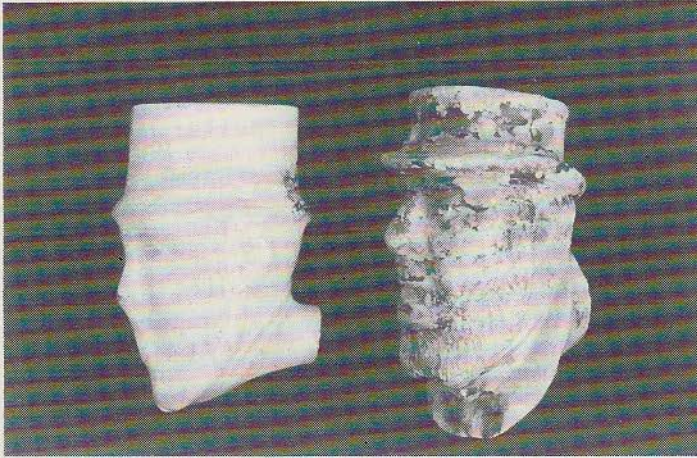
Afb.

4a 4b
5 6

Bekend is een bijna identiek exemplaar, waarop BOBS = Roberts staat afgebeeld.

- Afb.* 5. Gekaste pijp, Engels, ws. J. Pollock, Manchester, hoogte 6 cm, mondstuk wit gelakt. *Afb.*: Buller.
- Afb.* 6. Gekaste manchetspijp, Duits: W. Klauer, Baumbach, uit een vorm die mogelijk van J. Wingender & Co. stamt. Hoogte 5 cm. *Afb.*: Generaal de Wet.
- Afb.* 7. Krüger. Gegoten doorroker, geglazuurd, wit, Nederlands: vermoedelijk Van der Want & Barras, afgebeeld in catalogus, hoogte 4,7 cm. Vindplaats: Amsterdam.
- Afb.* 8. Krüger. Gekaste pijp, maker onbekend, hoogte 5,2 cm. Vindplaats: Amsterdam.
- Afb.* 9. Gekaste manchetspijp, gelakt, hoogte 6 cm. Opschrift: P. Krüger. Maker onbekend, maar de pijp komt uit Baumbach e.o. Vindplaats: Amsterdam.
- Afb.* 10. Vorm van pijp van *afb.* 9. Deze vorm komt uit Baumbach. Laatste eigenaar was T. Tries. Materiaal messing, driedelig, periode rond 1900.
- Afb.* 11. Krüger. Gegoten manchetspijp, geglazuurd, wit, hoogte 6 cm. Maker vermoedelijk Van der Want & Barras, afgebeeld in catalogus. Vindplaats: Amsterdam.
- Afb.* 12. Gegoten doorroker, geglazuurd, wit, hoogte 5,5 cm. Gezicht identiek aan *afb.* 11. Maker mogelijk Van der Want & Barras, zie catalogus. Vindplaats: Amsterdam.
- Afb.* 13a en b. Goedewaagen manchetspijp, serie 6, model 186. Gelakt met ingebrande hoedrand (Ambre-techniek). Komt ook voor in het wit. Deze pijp wordt in de wandelgangen Paul Krüger genoemd. Ik betwijfel of dit Paul Krüger is om de volgende redenen:
- 1 De oudere Krüger wordt immer afgebeeld met een ringbaard. Het GW-model toont twee bakkebaarden.
 - 2 De hoed is een strohoed. Krüger droeg een ander model. Ook het gezicht is te jong voor de Krüger van rond de eeuwwisseling.
 - 3 Alle manchets- of rietsteelpijpen uit de GW-catalogus zijn niet van een naam voorzien. Bij andere modellen uit deze serie zijn ook verkeerde benamingen in omloop. Dat deze 'man met de strohoed' veel van Krüger weg had, en voor het gemak zo geïntroduceerd werd, heeft te maken met de verkoopbaarheid van de pijp.

Afb. 8

Afb. 7

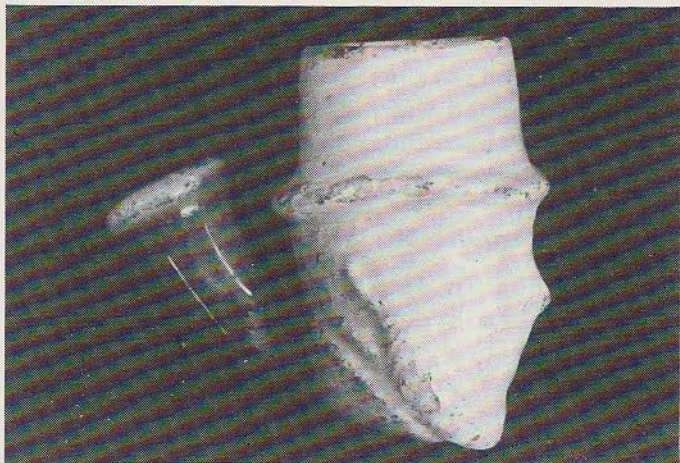

Afb. 9

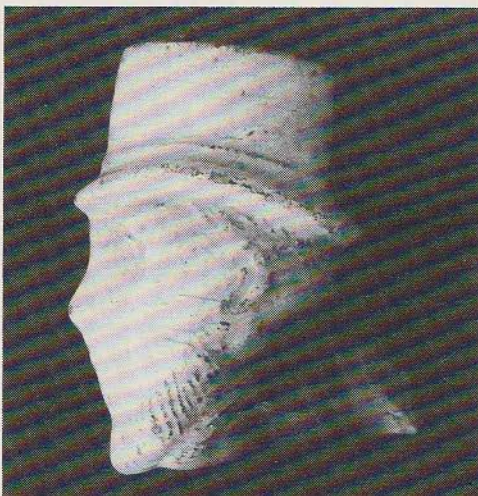

Afb. 10

Afb. 11

Afb. 13a

Afb. 12

Afb. 13b

Voorts kan uit pijpencatalogi vastgesteld worden, dat Krüger-
pijpen gemaakt zijn door:

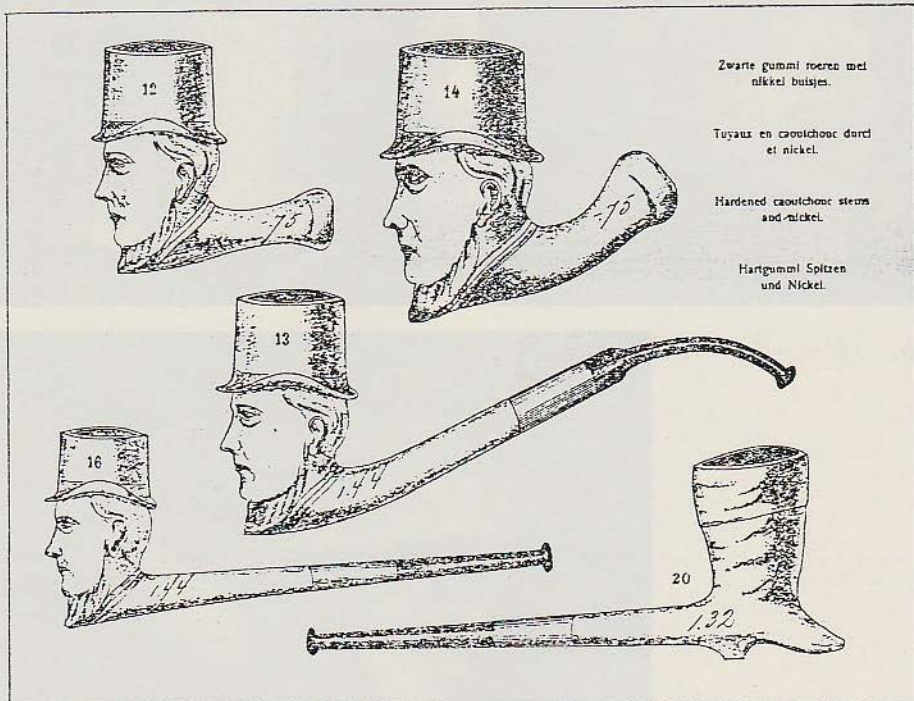
- Van der Want & Barras (Hollandia): vier modellen in diverse afmetingen. Twee rietsteelkoppen (nr. 12 en 14), een gebogen doorroker (nr. 13) en een rechte doorroker (nr. 16) (afb. 14).
- Julius Wingender & Co, Höhr, kop met nikkelen buisje en roer, nr. 789.
- Schilz-Müllenbach, Höhr, idem als Wingender nu onder nr. 504.

Het mag wel duidelijk zijn, dat in dit artikel niet alles aan bod is gekomen. Er is bijvoorbeeld een plakplaatje met de afbeelding van Botha op een pijp bekend. Er zijn Engelse pijpen gemaakt met de gezichten van matrozen en soldaten, op weg naar het front in Zuid-Afrika. Maar hiermee zouden we buiten de oorspronkelijke opzet van dit verhaal gekomen zijn.

Met dank aan Jos Engelen en Jan Kwint voor hun bijdragen.

Collectie Ferrie Kompier afb. 1,2,3,4,5,6; Chris Moester afb. 7,8,11; Fred Tymstra afb. 9,10,12,13.

„HOLLANDIA” DOORROOKERS.

Afb. 14 Catalogus Van der Want & Barras